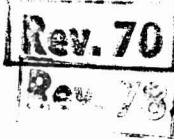
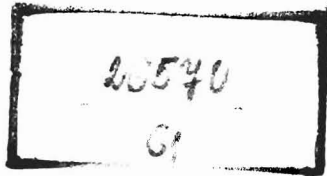

Přeložila Helena Helceletová

Ilustroval Jiří Hejna

Zestlený a soustředěný zájem o lidovou slovesnost má svůj počátek hluboko ve století osmnáctém, zejména v jeho druhé polovině. Tehdy slovesný folklór začal významně působit při utváření světového názoru a uměleckého vkusu evropského měšťanstva, jehož nástup též ve sféře ideologické je předzvěstí pozdějšího vítězství a které si silné pozice materiální i politické vydobylo hlavně v Anglii již od 17. věku. Není proto divu, že se právě v Anglii dospělo k novým kritériím básnickým a že se proti zkostnatělým konvencím uměleckým vyzdvihovala také nelíčená prostota, půvabná přirozenost a citová opravdovost poezie lidové. A není náhodou, že v téže zemi obohatila šedesátá léta 18. století světovou literaturu o dvě vynikající díla: o gaelské zpěvy domnělého Ossiana, proslulý to podvrh Macphersonův, a o Percyho soubor starobylých anglických písní.

Nové umělecké pohledy nalezly záhy živnou půdu na kontinentu. Zakotvily především v Německu, kde se „od polovice století bojovalo proti francouzskému klasicismu i proti estetice racionalistické“ s dychtivým přijímáním podnětů anglických a kde již „Lessing upozornil na půvab písní litevských, avšak teprve Percy způsobil obrat zásadní“.¹ Pod vlivem anglickým upoutala lidová poezie odbornou pozornost G. A. Bürgera a vedla ho i k samostatnému uměleckému snažení, jehož nejznámějším plodem se stala mistrná balada Lenore (1773). Ale příklady anglické zapůsobily zvláště na J. G. Herdera, na jeho proslavený soubor lidových písní (1778–1779), známý podle titulu druhého vydání jako Hlasy národů v písních (*Stimmen der Völker in Liedern*).

Jak vidno, byla to zpočátku především lidová píseň, která lákala básníky a učence. Ostatní druhy lidového umění slovesného stály poněkud ve stínu. Pravda, moudrá slova Herderova o hodnotách ukrytých v lidové poezii přivedla např. již J. K. A. Musäusa k pohádce. Avšak i když svou sbírku, vycházející od let 1782 do 1787 v pěti svazcích, nazval Lidové pohádky Němců (*Volksmärchen der Deutschen*), přece tímto souborem předložil spíše jen své vlastní literární výtvoř, v nichž osvícenský spisovatel prozrazuje, že téměř nic neví o svérázu a pravé ceně autentické poezie lidové.² Ke skutečné změně dochází v Německu teprve počátkem 19. století.

Je to doba politického úpadku zejména po porážce Pruska, doba, kdy se více než kdy jindy bolestně pocituje roztržičnost Německa a roste touha po jeho jednotě. Nastává

¹ Jiří Horák, *Národopis československý*; Československá vlastivěda, díl II — Člověk, Praha 1933, str. 313.

² Srovn. redakční předmluvu k Musäusově sbírce vydané pod názvem *Märchen und Sagen*; Berlin 1956, str. 6. — O starších německých pohádkách viz Albert Wesselski, *Deutsche Märchen vor Grimm*; Brünn, München, Wien 1942.

silný příklon k starobylým tradicím, k dávné minulosti, a v posilování národního citu i národní soudržnosti pomáhá též folklór. Hledí se na něj jako na umění pravé, nezkažené, původní, jako na umění, které poskytuje klíč k poznání národního ducha, jako na vzor tvorby profesionální — na rozdíl třeba od poměru ve Francii. Nadále k sobě soustřeďuje lásku i odborný zájem lidová píseň, ale nikoli už jen ona sama.

Lidovou slovesnost ve větší šíři než dosud objevili jako jednu z památek národní kultury němečtí básníci a učenci, kteří se sešli v letech 1804—1808 v Heidelbergu a představovali skupinu „mladších romantiků“, nazývanou též „heidelberským básnickým kroužkem“. Netvořili uzavřené společenství s pevnými, jednotnými názory uměleckými a životními jako starší romantikové, seskupení kolem básnického kroužku v Jeně a reprezentující společnost umělců s určitými dogmaty. Heidelberské pojil právě jen vlastenecký cit a s ním související záliba v lidovém umění slovesném, snaha o jeho intenzivní sběr i úsilí postavit toto umění do služeb politického boje. Tímto svým snažením „dali do pohybu množství poetické látky“ a po nově objeveném moři starobylého básnictví „vydali se tito první plavci odvážně a radostně“.³

Z heidelberského ovzduší vyrostla tři základní díla plnicí ve své době, jak naznačeno, aktuální společenskou úlohu; díla, jež našla cestu k lidu: 1806 začala vycházet písňová sbírka Des Knaben Wunderhorn, vzniklá sběratelským nadšením dvou protikladných, leč ve šťastném přátelství sdružených povah, Achima v. Arnima a Clemense Brentana. O rok později uveřejnil jejich starší heidelberský přítel a učitel Josef Görres nadšený spis o knížkách lidového čtení (Die deutschen Volksbücher). A za dalších pět let bylo zahájeno vydávání jakéhosi prozaického protějšku k souboru Des Knaben Wunderhorn, totiž nejznámější sbírky německých pohádek a zároveň nejvýznačnější knihy v evropském pohádkovém písemnictví. Nese název Kinder- und Hausmärchen (ve dvou svazcích 1812 a 1815) a jejími tvůrci jsou bratři Jacob a Wilhelm Grimmovi, úzce spjatí osobními kontakty s Arnimem a Brentanem.

Mnohostrannou celoživotní činností ztělesnili oba bratři nejplněji všechny myšlenky a snahy své generace. S láskou se obraceli k utajeným pokladům německé řeči a literatury, stali se zakladateli německé filologie, různé oblasti folklórní studovali v širokých kontextech s životem lidu a vybudovali národopis už ve skutečnou vědu. Starší Jacob (1785—1863) je autorem německé gramatiky, německé mytologie a dějin německé řeči. Mladší Wilhelm (1786—1859) proslul pracemi o německé hrdinské pověsti a o středověké literatuře. Do srdce lidu se však oba zapsali snažením společným. Kinder- und Hausmärchen jsou prvním vynikajícím výsledkem jejich pracovního spojení, pak následují hlavně Německé pověsti (Deutsche Sagen) a od druhé poloviny století Německý slovník (Deutsches Wörterbuch).

Společným literárním vystupováním jsou typickými představiteli své doby, jsou vzory i v osobním přátelství, v němž druh druhu od raného mládí až do konce života neopouštěl. Narodili se z úřednické rodiny v hessenském městě Hanau, známém i z pozdějšího vítězství Napoleona nad Bavorsy a Rakušany. Z pěti žijících bratrů se oba jako nejstarší k sobě přimkli nejtěsněji: „Chodili stejně oblečení, obývali jednu světničku,

³ Richard M. Meyer, *Die deutsche Literatur des Neunzehnten Jahrhunderts*; Berlin 1912, str. 23n.

spali v jedné posteli a společně se jim dostalo prvního vyučování.“⁴ V rodném městě získali také současně první základy francouzského jazyka a odnesli si je s sebou — Jacob šestiletý a Wilhelm pětiletý — když rodina přesídlila do nedalekého městečka Steinau an der Strasse. O vzájemném vztahu vypovídá Jacob: „Žili jsme v bratrském společenství majetku. Peníze, knihy i pracovní výpisky náležely nám oběma; bylo přirozené, že jsme své síly spojili také v četných svých pracích.“⁵

Společně trávili dále mládí v Kasselu, společně studovali práva v Marburgu a stali se pak profesory v Göttingen. Oba náleželi ještě s pěti jinými vědeckými pracovníky k „sedmi Göttingenským“, kteří v roce 1837 svým podpisem na protestním listě projevíli věrnost přísaze na ústavu a postavili se tak jako upřímní obránci svobody a pokroku proti rozhodnutí krále Ernsta Augusta, jenž ve snaze po absolutistické vládě zrušil tento základní státní zákon a zprostil státní úředníky přísahy na něj. Všech sedm učenů bylo zbaveno místa a tři z nich museli do tří dnů opustit Hanoversko. Byl mezi nimi i Jacob Grimm. Uchýlil se zpět do Kasselu, kam za devět měsíců později přibyl i Wilhelm. Odtud pak oba po více než třileté přestávce byli povoláni na universitu v Berlíně, kde setrvali až do své smrti.

O pozvání obou bratrů do Berlína se nejhrolivěji přičiňovala Bettina Arnimová, již Grimmové téměř třicet let předtím s věnováním „Paní Elizabetě Arnimové pro malého Johannese Freimunda“ zaslali jako vánoční dárek tehdy čerstvý, tiskařskou černí vonící první svazek svých pohádek (1812).⁶ Nepostali jí jej náhodou. Tato příslušnice někdejšího heidelberského kroužku byla sestrou Cl. Brentana a manželkou A. v. Arnima, a příbuzenským poutem semkli se tak ještě pevněji k sobě dva básníci, kteří vlastně dali bratřím Grimmům první popudy k zachycování pohádek a sledovali od počátku s neuvěřitelným zájmem, jak jejich sbírka narůstala.

Z mládí prožitého v Hanau a ve Steinau si oba bratři pamatovali řádku pověsti, pověrečných povídek a také několik pohádek. Z nich si Jacob vzpomínal zejména na pohádku o svatbě paní lišky:⁷ „... patří k mým nejmilějším a dochovala se mi z dětství nejživěji, vzpomínal jsem si tak často s potěšením, jak nápadníci tukali a jak děvečka pobíhala sem a tam po schodech a jak paní liška měla do červena vyplakané oči.“⁸

Začátky skutečného sběratelského snažení však lze datovat mnohem později, nejpravděpodobněji rokem 1807, kdy přímo v městě Kasselu, v nejbližším sousedství svého obydlí, zachytili Grimmové první pohádky. Bylo to v kruhu jejich nejbližších přátel, v rodině lékárníka Wilda. Zde jim např. vyprávěla jedna ze šesti dcer, Gretchen Wildová, pohádku o Děťátku Panny Marie. (K nim přibýly později např. Jak hospodařila kočka s myší a Ukradené halíře.) Krátce potom přispěla oběma bratrům i její matka pohádkami Sláma, uhlík a fazole a Veška a bleška. Jiná z jejich dcer, Lisette, rozmnožila zápisy variantami o Panu Korbesovi, o Pidivouskovi a o Kuňce. Nejbohatší zeň však poskytla Dorothea, pozdější manželka Wilhelma

⁴ Wilhelm Scherer, *Jacob Grimm*; 2. vyd., Berlin 1885, str. 4.

⁵ Robert Koenig, *Deutsche Literaturgeschichte*, II; Bielefeld und Leipzig 1922, str. 131.

⁶ Reinhold Steig, *Achim v. Arnim und Jacob und Wilhelm Grimm*; Stuttgart und Berlin 1904, str. 251.

⁷ Srovn. v našem českém vydání dva varianty pod č. 38.

⁸ Wilhelm Praesent, *Märchenhaus des deutschen Volkes*; Kassel 1957, str. 51—52.

Grimma, jemuž vyprávěla v idylickém zákoutí zahrady nebo v „zahradním domku u kamen“. Od ní pochází více než tucet pohádek, mezi nimi ty nejkrásnější a nejznámější: Jeník a Mařenka, Paní Zima, Stolečku prostří se, Šest labutí, Král Drozdívous, Zpívající kůstka aj.

Kde je pramen všech nebo alespoň většiny těchto pohádek? U nikoho jiného než u pověstné grimmovské vyprávěčky „staré Marie“: „Člověk hned pocítí, že Dortchen a Gretchen Wildovy pravděpodobně jen dále odevzdávaly, co jim vtiskla do mysli stará Marie.“⁹ Tato tehdy dvašedesátiletá žena, příjmením Müllerová, která vedla Wildovým domácnost a jejíž muž padl ve válce, poskytla přímo svým vyprávěním řadu jiných půvabných pohádek, jako jsou zvláště Bratříček a sestřička, Červená karkulka, Dívka bez rukou, Šípková Růženka a Ženich loupežník.

Cím byla „stará Marie“ a její pohádky, zprostředkované Wildovými dcerami, pro svazek první, tím byla jiná pohádkářka, Katharina Dorothea Viehmannová, pro svazek druhý. Vzpomeňme alespoň jejich nejznámějších pohádek: Líná přadlena, Doktor Vševed, Čertův umouněný bratr, Dábel a jeho bába, Chytrá chalupnická dcerka, Chudý chasník a kočička. Celkem u ní Grimmové zaznamenali jedenadvacet pohádek a k jiným doplňky a další verze. Viehmannová žila jako žena sedláka nedaleko Kasselu ve vesnici Niederzwehren a Grimmové se s ní setkali náhodou, jak poznamenává Wilhelm v předmluvě k druhému svazku. V té době jí prý nebylo mnoho přes padesát let, měla pevné rysy a příjemný obličej, jasný i ostrý pohled a „v mládí byla pravděpodobně krásná. Zachovává tyto staré pověsti pevně v paměti, kterýžto dar, jak říká, není každému propůjčen a mnohý si vůbec nic nemůže zapamatovat; přitom vypráví rozvážně, jistě a neobyčejně živě z vlastního zálibení ve vyprávění samém, jednou zcela nenuceně, jindy, jestliže chceme, ještě jednou pomalu, takže jí po jistém výcviku lze stačit ve psaní... Kdo věří ve snadné porušování lidového podání, v nedbalost při jeho uchovávání a také v nemožnost dlouhého trvání jako v pravidlo, ten by měl slyšet, jak přesně vždy setrvává při každém vyprávění a jak dbá na jeho správnost; nikdy nepozměňuje při opakování něco věcně a opravuje uprostřed řeči hned sama nedopatření, jakmile je zpozoruje.“¹⁰

Po svém otci, hostinském Johannu Isaaku Piersonovi, byla Viehmannová potomkem staré hugenotské rodiny. Bezesporu pohádky, které vyprávěla, byly udržovány v tradici rodinné, neboť se v nich projevují silné rysy francouzského podání, zejména ohlasy pohádek Charlese Perraulta. Podobného rázu jsou pohádky, které Grimmové získali od jiných měšťanských dívek v Kasselu, od sester Jeannetty a Amalie Hassenpflugových, blíže spřátelených s Dorotheou Wildovou a sestrou Grimmů. Jejich matka pocházela rovněž z hugenotské rodiny a dětem vyprávěla mnoho pohádek. Nejbliže k francouzskému prameni měly varianty o Modrovousovi a o Kocouru v botách; snad právě pro nápadnou shodu s Perraultem vyřadili je Grimmové z druhého vydání. Od sester Hassenpflugových, zejména od Jeannetty, která jinak nebyla tak nadaná jako její sestra, ale zato měla výtečný smysl pro lidová vyprávění, pochází zcela nebo

⁹ Herman Grimm, předmluva ke *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*; 31. vyd., Berlin 1901, str. 55.

¹⁰ Srovn. přetisk v edici, podle níž je pořízen náš český překlad Grimmových pohádek; Aufbau-Verlag, Berlin 1957, str. 780–781. Dále cituji zkráceně: KHM, Předmluva.

částečně jedenáct pohádek, jako Statečný krejčík, Bílý had, po jednom z variant o Sněhurce a Králi Drozdívousovi.

Již zmínka o složitých etnických vztazích napovídá leccos o různorodosti v Grimmových pohádkách. Názvy pohádek, jež jsme zvolili za příklady, naznačují pa výraznou i tematickou pestrost sbírky i žánrovou rozlišnost od pohádek zvířecích pře kouzelné, legendární, novelistické až po zertovné.¹¹ Přes tuto rozmanitost a rozlišťěnos mají všechny uvedené záznamy něco společného: byly pořízeny z poměrně malého území z Hessenska, a opět dotvrzují známou skutečnost, jak dila velikého dosahu mnohd vyrůstají z rodné půdy svých tvůrců. Zvláště první svazek pohádek je téměř ryze hessen ský, a proto k nim měli Grimmové tak blízký a těsný citový vztah: „...ke každ jednotlivě nás váže ještě příjemná vzpomínka. Málo knih vznikalo s takovou radostí.“¹²

V druhém svazku se vzájemný poměr trochu změnil. I tu sice základní pohádkový fond zůstává hessenský, ale přistupuje k němu významnou měrou nový okruh, okru westfálský.¹³ Ne tedy náhodně uvedl Wilhelm v předmluvě mezi informátory krom selky Viehmannové jenom westfálskou skupinu přátel.¹⁴ Skládala se z příslušníků dvo šlechtických rodin, Haxthausenovy a Droste-Hülshoffovy. V nich, zejména mezi její dcerami, našli Grimmové pilné přispěvatelky, které pro ně sbíraly pohádky a si zápisy, částečně v nářečí, jim posílaly. Sestry Droste-Hülshoffovy rozmnožily grim movské sběry mezi jiným o texty Liška a kůň, Protančené střevičky, O třec černých princeznách, O mužíčkovi. Mnohem významněji, 20 čísly, zasloužila o druhý svazek rodina Haxthausenova, již Grimmové vděčí za pohádky, jako Živá voda o dvou královských dětech, O krásné Kateřince a Janku Nenechdžbánu Selime, otevři se!, Ferdinand Věrný a Ferdinand Nevěrný.

Shrme-li si nyní, kdo byl bratřím Grimmům nápomocen při shromažďování německých pohádek, může nás to překvapit, jakmile bychom chtěli hledat blízkou analogii k poměrům v naší vlasti. Spolupracovníky nacházeli jednak v rodinách šlechtických jednak v rodinách zámožné buržoazie. Překvapí to ovšem pouze zpočátku, než si uvom domíme, jak právě z těchto dvou kořenů vyrůstali první němečtí folkloristé-romantické připomeňme si jen jména šlechtice Achima v. Arnima a měšťana Clemense Brentana. Naproti tomu, jak víme, téměř všichni naši první folkloristé vycházeli z vrstev demu kratických.¹⁵ Že tato odlišná situace v Německu měla vliv na celkový charakter shru mažďovaných pohádek, ukážeme ještě později. Avšak zároveň se spolupracovníci pu koušeli zachycovat pohádky skutečně lidové, pohádky lidových vyprávěčů.

Takovou lidovou vyprávěčkou byla zmíněná stará Marie, jež své pohádky odevzda

¹¹ Pro toto bohaté složení poskytuje sbírka badatelům výchozí materiál i k zevšeobecná jícím studiím teoretickým. Viz z poslední doby zejména Lutz Röhrich, *Märchen und Wirklickeit*; Wiesbaden 1956, zejména str. 254–256, kde podává soupis těch Grimmových pohádek jež podrobil zkoumání.

¹² Wilhelm Grimm, *Kleinere Schriften* 1, str. 321.

¹³ Původních 22 příspěvků westfálských ve vydání prvním se v definitivním vydá o 200 číslech, které je též podkladem našemu českému překladu, rozrostlo na 39.

¹⁴ Srovn. Karl Schulte-Kemminghausen, úvod k edici grimmovských pohádkových příspěvků z Westfálska, nazvané *Von Königen, Hexen und allerlei Spuk*; Schloss Bentlage b Rheine in Westfalen 1957, str. 6.

¹⁵ Viz srovnání u M. K. Azadovského, *Istorija ruskoj fol'kloristiki*; Moskva 1958, str. 30

vala dcerkám v rodině kasselského lékárníka. Byla jí i Dorothea Viehmannová, jež svým přednesem poskytla Grimmům bohatou zeň. Jiného pravého příslušníka lidových vrstev našli např. nedaleko Kasselu ve starém dragounském strážníku Johannu Friedrichu Krausovi, který jim pohádky „vyměnil za staré šaty“.¹⁶

Podobně i spolupracovníci nacházeli pohádkáře mezi prostým lidem, zejména členové rodiny Haxthausenovy. Lze tedy právem říci, že převážná většina grimmovských pohádek opírá se pevně o ústní podání lidové. A jen poměrně málokteré čerpají z literární předlohy.¹⁷ Pravda, Grimmové zapisovali a spolupřevatelé hledali hlavně v okruhu přátel, a vycházejíce z tohoto okruhu, dostávali se poznenáhlu ke skutečným lidovým vypravěčům, mezi nimiž podíl žen je nesrovnatelně větší než podíl mužů. Z toho vyrůstala jejich sbírka především. Ale projevíli i pozoruhodný smysl organizační. Roku 1811 složil Jacob Grimm podrobnou „Výzvu všem přátelům německé poezie a historie“, v níž volal po sbírání lidových tradic. Návrh bohužel nebyl publikován.¹⁸

Jacob Grimm se neomezoval jenom na informace o pohádkách německých, těšil se i na příspěvky jinonárodní a za tím účelem se obracel též na učence ze zahraničí. V písemném styku byl i s naším Josefem Dobrovským, který „psal Grimmovi velmi obšírně a důkladně o četných lidových knížkách, zlidovělých románech. Přičiňoval také poznámky o lidových písních, zvláště ruských, a na přímý dotaz Grimmův zmiňoval se pouze o pohádkách polských, odkazoval na nějaké staré tištěné sbírky polské a sdělil počátky asi šesti polských pohádek.“¹⁹

Svůj předchozí návrh z roku 1811 Jacob Grimm později lépe promyslel, založil ve Vídni „Společnost pro pohádku“ (Märchengesellschaft)²⁰ a rozeslal četným přátelům tištěný oběžník, v němž dal popud k zorganizování sběratelské činnosti podle jednotlivých krajů. Očekával i bohatý přínos ze zahraničí. Leč nepřiznivě politické poměry narušily jeho plán. Přesto se sešla řada dalších příspěvků z rozmanitých oblastí a mohlo jich být využito v druhém vydání pohádek (1819). Následovala vydání další a díky jiným příspěvovatelům stále vykazovala přírůstky nových pohádek, až v roce 1850 dosáhla sbírka definitivního počtu 200.

Ždalo by se tudíž, že nejslavnější kniha německých pohádek vznikala plynule a bez obtíží. Ale zdaleka tomu tak nebylo. Její tvůrci naráželi na rozpaky a ostych u svých vypravěčů a museli se obrnit co největší trpělivostí, aby se led nedůvěry rozplynul a aby si své informátory získali. A nejednou odcházeli nakonec s nepořízenou nebo se žní nepatrnou, ač se o úspěch pokoušeli z různých stran, např. i za pomoci místních zprostředkovatelů. Zcela nevyužita zůstala Marie Lehnhardtová, chůva v rodině proslulého zakladatele právních dějin Savignyho. Znála prý podle doznání Jacoba Grimma množství pohádek.²¹ Bettině Arnimové, která mu chtěla být nápomocna, se však po delší

¹⁶ Reinhold Steig, *Clemens Brentano und die Brüder Grimm*; Stuttgart und Berlin 1914, str. 215.

¹⁷ Johannes Bolte-Georg Polívka, *Anmerkungen zu den Kinder- u. Hausmärchen der Brüder Grimm IV*, Leipzig 1930, str. 430 a 446. — Dále cituji zkráceně BP.

¹⁸ Tamtéž, str. 424n.

¹⁹ Jiří Polívka, *Bratři Grimmové a počátky českého pohádkosloví*; otištěno ve sborníku *Z dějin české literatury*, Praha 1920, str. 140.

²⁰ Podle BP IV, str. 444, založena v lednu 1815; podle Wilhelma Schoofa, *Zur Entstehungsgeschichte der Grimmschen Märchen* (Hamburg 1959), str. 127, koncem roku 1814.

²¹ Reinhold Steig, cit. dílo *Achim v. Arnim und Jacob und Wilhelm Grimm*, str. 161n.

námaze podařilo od ní zapsat jen jedinou a dokonce ještě neúplnou pohádku o silném Jeníkovi.²²

Podobně se bratřím vedlo u „marburské pohádkářky“, na niž je upozornil Clemens Brentano. Jemu prý vyprávěla šest až osm pohádek. Lotta, sestra Grimmů, se uvolila, že při své návštěvě v Marburgu vyhledá starou paní, která tam žila v nemocnici, a pokusí se u ní zapisovat pohádky. Ale nepochodila. Stařenka „první den říkala, že se musí nejdříve rozmyslet, a druhý den, že už nic neví“.²³ Wilhelm zazlival sestře neúspěch, avšak zakusil jej také on, když za čas navštívil vypravěčku sám. V dopisech Jacobovi si stěžuje, jak už mnohokrát byl u pohádkářky a jak mu vždy slibovala, ale nic nevyprávěla. Nakonec se dověděl, že se zdráhá, poněvadž prý „jí to dělá zlé a směšné jméno, když chodí a vypravuje pohádky“. Nezbylo nic jiného než uchýlit se ke lsti — Wilhelmův místní zprostředkovatel přiměl stařenu, aby vyprávěla jeho dětem, a tak dodal Grimmům alespoň dvě pohádky.²⁴

Když získali Grimmové větší počet spolupracovníků, pokračovala jejich práce pocho-pitelně rychleji. Přesto se ani pak neobešla bez nesnází. Zažili nejedno zklamání se svými přispěvateli. Daleko více očekávali třeba od součinnosti s kandidátem teologie Ferdinandem Siebertem, jenž se jim sám nabídl za pomocníka a sliboval jim značný přínos pohádek. Později se v dopise omlouval, že se zamíloval a že nemá na sbírání čas; posléze byl nucen přiznat, že v jeho kraji pohádky a pověsti téměř zcela chybějí. A tak během asi pěti let zaslal prokazatelně jen půl tuctu textů, např. O chytrém krejčíkovi nebo jednu z variant Sněhurky.²⁵

Přes všechny nesnáze se spolupracovníky neztráceli Grimmové trpělivost (např. v zdařilé příspěvě F. Sieberta věřili doposledka i po jeho výmluvách) a vděčně vzpomínali na jejich součinnost, bez níž by druhý svazek tak rychle nebyl ukončen. Poznámávali, že tentokráte měli více pomocníků než předtím²⁶ a že dílo našlo přátele, kteří je podporovali.²⁷ Tím naznačují ohlas, jaký sbírka už po vydání prvního svazku vyvo-lala. Byl opravdu značný. A nelze se ani divit, neboť Grimmovy pohádky „jsou známy jako první a zároveň pro budoucnost příkladná sbírka, která vznikala současně z vědec-kého a pedagogického zájmu“.²⁸

²² Reinhold Steig, *Achim v. Arnim und Bettina Brentano*; Stuttgart 1913, str. 124, 128 a 146.

²³ *Jugendbriefe — Briefwechsel zwischen Jacob und Wilhelm Grimm aus der Jugendzeit* (Herausgegeben von Herman Grimm und Gustav Hinrichs); Weimar 1881, str. 161.

²⁴ Wilhelm Schoof, cit. dílo, str. 70n. Srovn. Reinhold Steig, cit. dílo *Clemens Brentano und die Brüder Grimm*, str. 116—118.

²⁵ Wilhelm Schoof, cit. dílo, str. 81nn. V této práci též přehled grimmovských vypravěčů a spolupracovníků (str. 59—130), z nichž jsme v naší studii mohli uvést jen několik nejcharakterističtějších. Viz též BP IV, str. 420—421, 431—446 a 459—460.

²⁶ Reinhold Steig, cit. dílo *Achim v. Arnim und Jacob und Wilhelm Grimm*, str. 315.

²⁷ KHM, Předmluva, str. 779.

²⁸ Waltraud Woeller, *Der soziale Gehalt und die soziale Funktion der deutschen Volksmärchen* (Habilitationsschrift der Hohen Philosophischen Fakultät der Humboldt-Universität zu Berlin); rkp., Potsdam 1955, str. 250. Jeden z exemplářů uložen v Ústavu pro německý národopis (Institut für deutsche Volkskunde) Německé akademie věd v Berlíně, kde mi bylo umožněn rukopisnou práci produdovat. Doc. dr. Waltraud Woellerové, jakož i dr. Gisele Schneidewindové, vědecké pracovníci Ústavu pro německý národopis, jsem zavázán přátelskými díky za zapůjčení novější a málo přístupné literatury o pohádkách bratří Grimmů.

Snad nejvýše byla kniha přijata těmi, jimž byla určena předtím — dětskými čtenáři a posluchači. Sotva četl pohádky se svým dítětem a četl je s velkým požitkem. Görres hlásil Grimmům, že knihu nechtl jeho dítě dáti z rukou a že už z ní mnoho pohádek samy umějí vyprávěti.²⁹ Inspirovala a dovedla inspirovat malíře, básníky, dramatiky, skladatele i filmové umělce.³⁰ Nemeniti význam měla pro vědecké bádání a podnítiti rovněž také se svým poznámkovým aparátem,³¹ jeho rozvoj. Připomeneme si jen³² citovaný komentář Johanna Bolteho a Jiřího Polívky k pohádkám bratří Grimmů, představující vlastně základní dílo bibliografické povahy pro všechny odborníky v pohádkosloví.

Již Herder požadoval takovou sbírku, jako jsou Kinder- und Hausmärchen. A jestliže Grimmové měli se svým souborem pohádek „ihned tak veliký a až do dnešní doby trávající úspěch, záleží to... v tom, že jejich sbírka... nebyla vůbec přeni, tápavý pokus, nýbrž že se jejich názory na pohádku, sběratelství a zápis mohly vyvíjet v protikladu k dosavadním nedostačujícím náběhům...“³³

„Nedostačujícími náběhy“ třeba rozumět například zmíněné racionalistické pokusy Musäusovy, ale i pokusy romantických básníků, jako byl Ludwig Tieck i Clemens Brentano. A právě Brentano nepřivítal vydání Grimmových pohádek nadšeně, ba naopak, vyjádřil se o nich jako o výtvozech nedbalých, břídičských a mnohdy i velmi nudných.³⁴ Nemůžeme se ani mnoho divit, neboť měl úplně odlišnou představu o publikování pohádek, volil zcela jiný postup a rozdílné stanovisko vedlo pak i k ochabnutí jeho přátelských vztahů ke Grimmům.

Podle Brentana postačilo zapsat si u vypravěčů jen několik slov. Věřil totiž, že nic podstatného nezapomene. To se samozřejmě nestalo, vznikly mezery a ty pak Brentano, jenž rovněž pomýšlel na vydání pohádek pro děti, podle libosti doplňoval. A nejen to, v pohádkách spatřoval pouze východisko pro vlastní tvorbu. Když se dověděl o prvních zápisech obou bratrů a obrátil se na ně s prosbou, aby mu své záznamy zapůjčili, neměli námitek, protože jejich sbírka sledovala jiné cíle. O odlišné metodě je pak ujistil i sám Brentano v opakované prosbě: „Poněvadž je opracovávám zcela volně podle svého způsobu, tak Vám nic neujde, a Vy mně tím pomůžete. Nuže, pošlete mi, co máte!“³⁵ Wilhelm, který byl tehdy v Marburgu, sdělil bratrovi k této prosbě: „Clemense lze poznat přece z každého slova... Pohádky pro děti musíme mu samozřejmě poslat, neujde nám skutečně nic, poněvadž je značně rozvíne a vyšperkuje...“³⁶

S Brentanovou formou úprav, přesněji s jeho zkrášlováním a poetizováním pohádek, Grimmové ostře nesouhlasili. Snažili se zachovat prostý, avšak i živý tón lidového vypravěče. Hlavní zásluha o to náleží Jacobu Grimmovi. Byl především vědcem a jako vědec hleděl také na lidové pohádky, v nichž nechtěl narušovat jejich původní kouzlo,

²⁹ BP IV, str. 449.

³⁰ Viz přehled tamtéž, str. 480—487.

³¹ Poznámky vyšly později, roku 1822, a přinášejí též cenný přehled dřívější pohádkové literatury.

³² Srovn. též pozn. 11.

³³ Waltraud Woeller, cit. dílo, str. 250.

³⁴ BP IV, str. 449n.

³⁵ Reinhold Steig, cit. dílo *Clemens Brentano und die Brüder Grimm*, str. 112.

³⁶ Tamtéž, str. 119.

nechtěl poznámkovat jejich tematický a formální ráz. Je už pravým moderním sběratelem, který svým názory daleko předstihl dobu a jehož zásady platí stále jako vědecké požadavky. Pochybně plněně dodnes ne obecně nejen v různých zemích Evropy, nýbrž také v Německu. V citované „Výzvě všem přátelům německé poezie a historie“ z roku 1811 nabádá, aby se sbírala všechna podání z úst lidu, a' už tyto tradice „mají být buď veselé, poučný nebo zábavný obsah, a' jsou z kterékoliv doby..., zcela nezávislé pohádky chův a děti, večerní rozhovory a příběhy při předení. Všechno je třeba zachovávat na výsost přesně, do písmena přesně, s veškerým tzv. nesmyslem... Záznam se má dít v nářečí, má zachovávat rčení a obraty vypravěče, i když se zdá, že jsou chybné a že se prohřešují proti pravidlům.“³⁷

Záliba v nářečích zápisech lidové pohádky zrodila se u Jacoba velmi záhy, snad přímo s probuzením zájmu o sběratelskou činnost samu. Malíř Philipp Otto Runge zapsal v nářečí plattdeutsch dvě pohádky O rybáři a jeho ženě a O jalovcovém stromě a prostřednictvím heidelberského nakladatele se obě dostaly do rukou A. v. Arnima. Druhou Arnim otiskl ve svém krátkodechém časopise Zeitung für Einsiedler (1808), první si Grimmové opsali od Arnima, když roku 1809 dlel krátce v Kasselu. Oba zápisy staly se pak pro Jacoba metodicky příkladné.

Jacobův smysl pro přesný zápis v nářečí přenesl se i na Wilhelma, osobnost podstatně jinou, jak ještě ukážeme. V jednom z dopisů Ludowině Haxthausenové si přeje, aby zapisovala „věrně a přesně, se všemi zvláštnostmi, i s dialektem, bez přidávání nebo tzv. vykrašlování“.³⁸ Proto více nářečních textů pochází právě od rodiny Haxthausenovy, resp. z Westfálska, které pak přešly do tištěné sbírky. Jim Grimmové dávali přednost: „Výrazné nářečí jsme rádi ponechali. Kdyby se tak bývalo mohlo stát všude, bezesporu by tím vyprávění bylo získáno.“³⁹

Poživením zápisů na svou dobu přesných dostali se bratři před obtížný problém, jak tyto syrové záznamy publikovat. Sám vědecky přísný Jacob si byl vědom, že je nemůže uveřejnit v podobě zcela autentické. Prováděl proto menší korektury, např. jazykové, a rozhodl se také pro jiné změny, aby pak pohádka byla v souladu s jeho teorií mytologickou. Dal dokonce souhlas ke kontaminování variantů. O tomto postupu čteme v předmluvě: „Různá vyprávění, jakmile se doplňovala a jakmile proti jejich spojení nesvědčily žádné rozpory, podali jsme jako jedno, jestliže se však odlišovala a každé z nich mělo své osobité rysy, tu dali jsme tomu nejlepšímu vyprávění přednost a ostatní jsme ponechali pro poznámky.“⁴⁰

Jak vyplývá z posledních slov, nevěnovali Grimmové do tištěné sbírky všechny záznamy. Ovšem nerozhodovali se jen pro uveřejnění nejzdařilejšího textu z řady variantů k téže látce, také opatrně třídili zásilky svých spolupracovníků a mnohé z jejich příspěvků vyřadili. Např. jeden takový balík v jejich pozůstalosti s vyřazeným materiálem je nadepsán „Pochybné, fragmenty, stopy, drobnosti“.⁴¹

³⁷ BP IV, str. 424.

³⁸ A. Reifferscheid, *Freundesbriefe von Wilhelm und Jacob Grimm* (Briefwechsel mit A. und L. von Haxthausen); Heilbronn 1878, str. 1—2.

³⁹ KHM, Předmluva, str. 782.

⁴⁰ Tamtéž, str. 782.

⁴¹ BP IV, str. 442.

Až potom, zdá se, byl mezi bratry soulad. Ale úpravy Wilhelmovi ještě nestačily a vymáhal si další ústupky. Tu Jacob už nemohl souhlasit a jednou se dokonce ostře postavil proti změnám, z jeho hlediska dalekosáhlým. Zdůrazňoval: „Nepřál bych si nic víc, než abychom byli v tomto bodě jednotni.“ Přesto ani energická, v jejich vzájemném vztahu poměrně řídká slova Wilhelma neodradila a čím dál tím více v úpravách pokračoval.⁴² Látkové schéma pohádky sice nenarusoval, avšak básnický vyzdoboval líčení, prohluboval motivy, nahrazoval nepřímou řeč řečí přímou, vyhýbal se vedlejším větám atd. Stal se tak vlastně „hlavním redaktorem“ díla.

Pohádkami chtěl předložit především „výchovnou knihu“. Proto u něho rozhodovaly na prvním místě cíle pedagogické o četných i podstatných korekturách v terénních záznamech. Měly též stále silící vliv na vývoj grimmovského stylu, jak bychom poznali srovnáváním původních zápisů nebo zpracování⁴³ s prvními tištěnými texty, pak s vydáním druhým (1819) i s pozdějšími vydáními až do roku 1857.

Pedagogické zřetele vedly Grimmy i k tomu, aby z druhého vydání vylučovali čísla, jež byla zejména podle Arnimova mínění pro děti nevhodná, a nahradili je látkami jinými i zdařilejšími variantami. Wilhelmovo nadání vyprávět pro děti došlo plného uplatnění v Červené karkulce, Jeníku a Mařence a ve Vlkovi a sedmi kůzlátkách. Zde se nejvíce přiblížil světu dětských představ a citů. Ne vždy byly jeho zásahy v jiných pohádkách tak šťastné. Na závadu tu býval už sám výchozí text. Jak naznačeno, převažovaly mezi Grimmovými přispěvatelkami šlechtické a měšťanské dívky, a i když se jejich podání opírala o tradici skutečně lidovou, přece jen do nich pronikaly prvky vzdálené ideologii lidu. A zpětně zase byly Grimmovy pohádky určeny měšťanským a šlechtickým rodnám. A tu Wilhelm, který stál reakčním tendencím romantiků blíže než liberálně smýšlející Jacob, podlehl dobovému vkusu a zdůraznil ve svých širší náboženské rysy, jež v původních záznamech zdaleka tak markantně nevystupují. Že tím byla značně zkreslena skutečná lidová tradice, je samozřejmé. Jinými slovy: „...Grimmovy pohádky nesou v sobě při vši znamenité skromnosti obou tvůrců přece i rysy společenskohistorické situace německé inteligence v první polovině 19. století.“⁴⁴

Nejpřesvědčivější ukázkou pochybeného postupu Wilhelmova nám poskytne nejstarší pohádka — Děťátko Panny Marie. V žádném jiném čísle, s výjimkou Sněhurky, neprojevuje se už od počátku tak veliké úsilí o propracování základní látky jako zde. V záznamech podle ústního podání jsou náboženské prvky mnohdy zcela nezřetelné, jak o tom svědčí zápis Jacobův i Wilhelmův.

Jacob Grimm:

Das Kind nahm die Schlüssel und öffnete jeden Tag eine andere Tür und freute sich über den Anblick aller der himmlischen Wohnungen.

Wilhelm Grimm:

Dieses nahm die Schlüssel, öffnete jeden Tag eine andere Tür und freute sich, wie es die schönen Wohnungen all erblickte.

⁴² Wilhelm Schoof, cit. dílo, str. 179.

⁴³ Zvláště cenný je rukopis zasláný roku 1810 Clemensu Brentanovi na jeho zmíněné žádosti a nalezený pak později v klášteře Ölenberg v Elsasku. Publikován Josephem Lefftzem, *Die Märchen der Brüder Grimm*; Heidelberg 1927.

⁴⁴ Redakční předmluva k cit. vydání KHM, str. 7.

V prvním vydání je náboženský motiv už posílen a ve vydání druhém ještě více vystupňován.

1812:

Wie nun die Jungfrau weg war, öffnete es jeden Tag eine Türe und sah die Wohnungen des Himmelreichs. In jeder sass ein Apostel und war soviel Glanz umher, dass es sein Lebtage solche Pracht und Herrlichkeit nicht gesehen.

1819:

Als nun die Jungfrau Maria weg war fing sie an und besah die Wohnungen a Himmelreichs: jeden Tag schloss es ei auf, bis die zwölf herum waren. In jea aber sass ein Apostel und war von grosse Glanz umgeben, und es freute sich üll all die Pracht und Herrlichkeit, und c Englein, die es immer begleiteten, freut sich mit ihm.⁴⁵

Vzápětí nato rozvíjí druhé vydání náboženské rysy dále vsunutím rozhovoru s and — Wilhelm Grimm tím chtěl ještě více zdůraznit a znázornit hřích dívky, již je zakázáno otevřít třinácté dveře: „A tak už zbývaly jenom ty zakázané dveře a ona dosti velikánskou chuť dozvědět se, co je za nimi ukryto. A tak řekla anděličkům: ‚Já neotevřu docela a nepůjdu vůbec dovnitř, ale chtěla bych je alespoň maličko pootevřít abychom tam mohli škvirkou trochu nahlédnout.‘ — ‚Nedělej to,‘ řekli anděličko ‚byl by to hřích. Panna Maria to přece zakázala a mohlo by tě za to stihnout neštěsť. Dívka na to nic neřekla, ale žádostivost se jí v srdci ozývala čím dál hlasitěji a hlodala ji a bodala a nedopřávala jí ani trošku klidu. A když si jednou všichni andělíci vyšli v pomyslu . . . ‚Teď jsem tu docela sama a mohla bych se tam podívat. Když to udělá nebude o tom nikdo vědět.‘“

Jiný výrazný příklad podává pohádka Kmotra Smrt, v níž chudý muž hrdě odmíká kmotrovství pána boha: „Ich will dich nicht zum Gevatter haben, du gibst den Reichtum und lässt die Armen hungern;“ damit liess er ihn stehen und ging weiter.“

Tak tomu je ve vydání prvním, avšak ve vydáních následujících je hrdý vzor značně zlehčen dodatkem vzdáleným od lidové předlohy⁴⁶ a zeslabujícím společenskokritici linií pohádky: „Das sprach der Mann, weil er nicht wusste, wie weislich G Reichthum und Armut verteilt. Also wendete er sich von dem Herrn und ging weiter.

Byl podobnými příměškami je autentický projev lidový zamlžen, přece znamen

⁴⁵ Ukázky přejímám z citovaného díla Wilhelma Schoofa, str. 156—157.

⁴⁶ Že dodatek je lidové slovesnosti opravdu cizí, výstižně dokládá interpretace Filom Hornychové z Kladska. Vyprávěčka, která přímo vychází z tištěné předlohy bratří Grimmů a která se jinak pro svou výtečnou paměť pramenů zpravidla věrně přidržuje, vypočtený doplněk a dokonce ještě víc podtrhuje odhodlané odmítnutí otcovo: „Ně, t nechci. Ty to máš nespravedlivě na sjeté rozdělení, jeden je až příliš bohatý a druhý ne zač ani si chleba koupit.‘ Nechal ho stát a šel dál, že musí iného chmotra hledat.“ (Jaro Jech, *Lidová vyprávění z Kladska*; Praha 1959, č. 46, str. 112.)

⁴⁷ Konkrétní příklady o oslabení společenskokritické noty v souvislosti se změnami pedagogické cíle viz u Waltraud Woellerové, cit. dílo, str. 251—253.

⁴⁸ Srovn. komentář u Wolfganga Steinitze, *Lied und Märchen als Stimme des Volk* Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, r. 1956, sv. 2, str. 26.

pohádky bratří Grimmů nesporný pokrok právě i v metodě zápisu a úprav pohádkových textů. Jsou skutečně první sbírkou relativně přesných záznamů: „V tomto smyslu není v Německu, pokud víme, žádných podobných pohádkových sbírek. Buď to bylo jen několik náhodně dochovaných pohádek, které byly uveřejněny, nebo se na ně hledělo pouze jako na surovinu, z níž lze vytvořit větší vyprávění.“⁴⁹ Rozlišovali však úmyslně přetváření a jaksi polovědomé pozměňování v ústech lidového nositele pohádek, do jehož psychologie se snažili vmyšlet i vciťovat a v jehož duchu chtěli srovnat záznamy pozměňovat, vylepšovat. Že se jim, konkrétně Wilhelmovi, tento záměr vždy nepodařil, ukázali jsme právě na několika příkladech. Ovšem díky Wilhelmovi sbírka zároveň získala v převážné většině čísel na dokonalosti a kráse. Možná říci, že bylo dosaženo vzácného a zdravého kompromisu. Kompromisu nakonec nutného, neboť se ve společné práci sesly dvě osobnosti sobě navzájem lidsky i zájmově blízké, avšak přece jen různorodé: „Wilhelmovým cílem bylo... umělecké ztvárnění a živé působení pohádky, Jacobovo úsilí se soustředovalo především k vědeckému využití tohoto lidového pokladu.“⁵⁰

Jacob Grimm hleděl na pohádky nikoli pouze jako na vyprávění pro děti, nýbrž také oceňoval jejich význam pro badatele. Svými vědeckými názory pochopitelně zapůsobil na Wilhelma, který se dokonce, když mu Jacob vytýkal přílišné úpravy, bránil slovy: „Pracuji přece zcela podle tvého, tj. historického způsobu.“⁵¹ Vědecké názory na pohádku Wilhelm přijímal a ztotožňoval se s nimi, jak o tom důkaz skýtá zmíněná předmluva, předslaná již k druhému vydání Grimmových pohádek.

Pohádka podle nich nahrazuje lidu knihu a žije tedy především u národů, jejichž literatura je málo významná. Je těsně spjata se zemědělskou prací a dobře se udržuje v odlehlejších, hornatém terénu — proto se zachovala i v jejich rodném Hessensku. Setrvává ovšem jen tam, „kde je vůbec čilejší cit pro poezii nebo kde dosud zvrácenostmi života nevyhasla fantazie“.⁵² Možná sledovat její obdoby s přírodou, s jejími krásami. Je prostá a nenucená, a tudíž jako příroda, jejím květinám a listům, nezazlíváme tu či onu barvu a tvářnost, tak je tomu i s pohádkami, kde posluchače nebo čtenáře nesmí pohoršovat nehledaný a přirozený výraz.

Shody mezi pohádkami, objevující se v různých dobách a u různých, někdy velmi od sebe vzdálených národů, lze vysvětlit společnými, základními myšlenkami a společnými životními okolnostmi: „Vyskytují se... poměry, které jsou tak jednoduché a přirozené, že se stále vracejí, a jako jsou myšlenky, jež se jako samy od sebe objevují, mohly tedy v těch nejrůznějších zemích vzniknout tytéž nebo alespoň velmi podobné pohádky nezávisle na sobě.“⁵³ Proto i tam, kde jsou k tomu podmínky, nacházíme i společné charaktery v těchto pohádkách. Odtud ustálené typy hlupáků, chytřáků, šprýmařů, vychloubačů a lenochů. Grimmové nepopírají ani možnost — ovšem v ojedinělých případech — „přechodu pohádky od jednoho národa ke druhému, která pak na cizí půdě zapustí kořeny“.⁵⁴

Je otázka, „kde vnější hranice společných znaků u pohádek začínají a jak se

⁴⁹ KHM, Předmluva, str. 783.

⁵⁰ BP IV, str. 462.

⁵¹ Citované *Jugendbriefe*, str. 170.

⁵² KHM, Předmluva, str. 778.

⁵³ Tamtéž, str. 784.

⁵⁴ Tamtéž, str. 785.

rozšiřuje míra příbuznosti. Hranice je vyznačována velkým kmenem národů...“
„Hlavním kmenem je skupina indoevropská (v německé terminologii indogermánská) a příbuznost prý „prochází vždy v užších kruzích kolem sídliště Němců“.⁵⁵ A tady už se zřejmě názory bratřů Grimmů dostávají na falešnou cestu. Tvrdí dále, že německé pohádky má nejen ta či ona část jejich vlasti, nýbrž také blízko spřízněni Holanďané, Angličané a Skandinávci; na tom prý nic nemění skutečnost, když se tyto látky přizpůsobily cizímu prostředí, „když rozličná povaha země a na ní založený způsob života a mrav měly vliv na vnější tvar“.⁵⁶ A hned v další větě hovoří, nemajíc zřejmě po ruce dostatek srovnávacího materiálu, o zvířecích pohádkách, které prý původně mají toliko Němci, a jestliže se vyskytly též u Lužických Srbů, přešly k nim prý asi z německé lidové tradice.

Ještě něco je všem pohádkám společné — „pozůstatky víry sahající do nejstarší doby, víry, která nadsmyslné věci vyjadřuje obrazným pojetím. Tyto mytické rysy se podobají malým kouskům roztržitého drahokamu, které leží rozptýleny na zemi porostlé travou a květinami a které mohou být objeveny jen ostřeji hledícím okem.“⁵⁷ V největším množství jsou ukryty do fantastických, kouzelných pohádek, do pohádek s nadpřirozenými motivy, a odtud si lze vysvětlit zálibu bratří Grimmů o tento druh, jenž je v jejich sbírce zastoupen nejpůsobivěji.

Mytické prvky vedly Grimmy k přesvědčení, že pohádky jsou velmi starého původu. Vírou v jejich vysoké stáří se domnívali, že všechna čísla jejich sbírky bez výjimky byla vyprávěna již před staletími. Podobně Wilhelm Grimm v předmluvě ke svému překladu dánských písní pokládal pohádky, nešetře uznáním a neskrýváje obdiv, za součást národní poezie, neboť se dá dokázat, že již po staletí žijí mezi lidem. Spatřovali v těchto dětinských podáních zbytky z dětského věku lidstva, pokračování germánských božských mýtů a hránských pověstí. Slovem, kladli vznik těchto pohádek do indoevropského pravěku a spojovali tuto genezi se starobylými mytologickými představami.

Dnešní bádání nepřijímá mytologické závěry tohoto druhu, odmítá přeceňování mytických proků a neztotožňuje se s jednostranným romantickým názorem o vysokém stáří pohádek. Ovšem po řadu let 19. věku hrála teorie bratří Grimmů kladnou úlohu při formování folkloristiky jako vědy. Proto se k ní nadšeně hlásili četní pracovníci. Pokud se nadále snažila dokazovat v pohádkách stopy starých mýtů, pohybovala se ještě po vědecké, byť problematické platformě. Avšak v pozdějších rozmanitých tendencích dostávala zrudnou podobu, vrcholící v nacistických, rasistických výkladech, a sloužila pak jako prostředek k rozněcování nenávisti mezi národy. Nad Grimmovými pohádkami se fašističtí pseudovědci zamýšleli o vysokých ctnostech své rasy: „Pohádkoví hrdinové, muži a ženy, jsou věrnými obrazy našich germánských předků, vzory naší rasy.“⁵⁸

Nic nebylo Grimmům, zvláště Jacobovi, vzdálenější než podobné výklady. Tomuto učenci přes jeho velkou lásku k vlastnímu národu byl cizí úzkoprsý nacionalismus.

⁵⁵ Tamtéž, str. 790.

⁵⁶ Tamtéž, str. 791.

⁵⁷ Tamtéž, str. 788.

⁵⁸ Fritz Lübke-Heinrich Fr. Lohrmann, *Deutsche Dichtung in Vergangenheit und Gegenwart*; Hannover 1943, str. 137.

Usiloval o živé a široké styky se zahraničními badateli, k nimž patřil, jak jsme už poznamenali, i náš Josef Džbavský. Svojm evropským rozhledem Jacob Grimm připomínal Goetha a svým vztahem k Slovanům Herdera. Za jeho přátelské vztahy k slovanským národům se mu dostalo morální odměny ještě za jeho života. Když představitel slovanské vědy Pavel Josef Šafárik bránil na zasedání slavobírné společnosti v lednu 2. února 1848 Grimma před jeho německými odpáry a vyprávěl přitom jeho průkopnické dílo.⁵⁹

Působení Grimmozo na počátky naší folkloristiky je nezapomenutelné. Nejen neprobíralo se okamžitě,⁶⁰ a toto zjištění varuje před přeceňováním vlivu německé romantiky na probuzení zájmu o lidovou slovesnost u nás.⁶¹ Nejprve, od poloviny třicátých let minulého století, jsou četní čtenáři výjimečně seznamováni s doslovným nebo volným překladem z Grimmů.⁶² Později jejich pohádky začínají působit na výraznějších úrovních našich sběratelů. Roku 1838 uveřejnil Jakub Malý ve své první sbírce pohádek též text Pták Ohniváč a liška Ryška. V druhém vydání z roku 1845 je v geometričně podobě otiskl pod názvem O zlatém ptáku. Přejal tím titul ze sbírky bratří Grimmů (č. 57), a nejen to — podle jejich pohádky původní text i částečně přepracoval.⁶³

Nejmocnější ozvěnu však nalezlo dílo bratří Grimmů u Karla Jaromíra Erbena. Klasika české pohádky lákala nejdříve vyprávění novelistická, ale jakmile se seznámil se sbírkou německou, soustředil se na pohádky kouzelné. Ty také vyhovovaly lépe jeho zájmům mytologickým, jejichž se stal, hlavně po prostudování Jacobovy Německé mytologie (*Deutsche Mythologie*), horlivým stoupencem. Bez ní pohádky viděl v Grimmových pohádkách svůj vzor a učil se podle nich vypravovat. Z raného období Erbenovy pohádkářské činnosti pochází např. nedokončený náčrt Kouzelné zrcadlo, jenž do první poloviny vykazuje nápadnou podobnost s Grimmovou Sněhurkou (č. 53). Překvapivými shodami Erbenovy pohádky O třech přadlenách s jiným, stejně pojmenovaným textem z německé sbírky (č. 14) nabízel se názor, že Erben pouze parafrázoval německou předlohu.⁶⁴ Leč jak se později ukázalo na základě terénního záznamu i rukopisných pokusů pohádkových, neopíral se o německé zpracování v takové míře; obracel se k němu jen proto, že v Grimmech spatřoval své velké slovesné učitele.⁶⁵

Nelze na těchto místech dopodrobna popisovat, jakou odezvu našlo dílo bratří Grimmů u našich badatelů a sběratelů. Chtěl bych jenom uvést příklad zvlášť poučný, byť poněkud kuriózní. Zkoumáním německé ústní tradice se dochází k závěru, že Grimmovy pohádky přešly do prozaického podání ve stupni celkem nepatrném.⁶⁶ Příčinu možno hledat v dalekosáhlých úpravách Wilhelma Grimma, který nejednou, jak jsme uvedli,

zamalil skutečný typ lidové pohádky. A přece zmíněné zjištění o výjimečném působení Grimmozo na repertoár lidových vypravěčů neplatí obecně. Neboť ve zbytku českého etnika na Kladsku bylo možno zaznamenat právě silné ohlasy Grimmových pohádek, podle nichž Filoména Hornychová vyprávěla 20 čísel svého repertoáru a z nichž dovedla ve svém zpracování vyloučit ne jeden rys vzdálený ideologii lidu.⁶⁷

Samozřejmě na našem, celonárodním území českém je situace jiná; nemůžeme hovořit o nějakém přímém vlivu četby Grimmových pohádek. V jednom směru je to situace smutná — český čtenář zná pohádky bratří Grimmů toliko povrchně z řady nahodilých výborů.⁶⁸ Teprve dnes dostává se mu do rukou soubor úplnější. Splácíme tím starý dluh a doháníme v překladové literatuře, co jsme v porovnání s jinými státy zameškali.⁶⁹ Ovšem jde ještě o něco víc. Máme před sebou sbírku národa sousedního. A sledovat vztahy naší lidové kultury ke kultuře okolních národů je nadmíru potřebné. Poznáváme znaky společné i rozdílné. A tak i četba německých pohádek při ustavičném srovnávání s pohádkami českými prosvětlí nám dosud zastřený výhled a pomůže nám lépe chápat naši lidovou slovesnost národní.

Jaromír Jech

⁵⁹ Srovn. Jíří Horák, cit. dílo, str. 332 a 335.

⁶⁰ Jíří Polívka, cit. studie *Bratři Grimmové a počátky českého pohádkosloví*, str. 141.

⁶¹ M. K. Azadovskij, cit. dílo, str. 294.

⁶² Česká včela 1836, str. 16; Vlastimil 1840, III, str. 168.

⁶³ Václav Tille, *České pohádky do roku 1848*; Praha 1909, str. 45.

⁶⁴ Tamtéž, str. 69–70.

⁶⁵ Srovn. Antonín Grund, *Karel Jaromír Erben*; Praha 1935, str. 48nn.

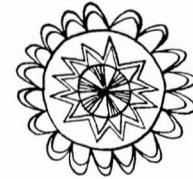
⁶⁶ Kurt Ranke, *Der Einfluss der Grimmschen Kinder- und Hausmärchen auf das volkstümliche deutsche Erzählgut*; rozmnožený rukopis pro International Congress of European and Western Ethnology, Stockholm 1951. — Srovn. Lutz Röhrich, *Die Märchenforschung seit dem Jahre 1945*, II; Deutsches Jahrbuch für Volkskunde, r. 1956, sv. 2, str. 309.

⁶⁷ Viz pozn. 46.

⁶⁸ Relativně nejzdařilejší byl výbor Jitky Fučíkové *Pohádky a legendy*; Praha, Vilíme 1942.

⁶⁹ Srovn. seznam překladů do cizích jazyků u BP IV, str. 476–480.

POZNÁMKY

První svazek Grimmových pohádek o 85 číslech vyšel koncem roku 1812. Poslední a druhého svazku o 70 číslech byly dotištěny v druhé půli prosince 1814, ale hotové exemple dostaly se do rukou čtenářů nejdříve koncem ledna 1815; výtisk má letopočet 1815.

Ještě během tisku druhého svazku pomýšlel Jacob Grimm na svazek třetí, jeho plán však neuskutečnil, neboť pozornost soustředili oba bratři tentokrát na německé pohádky (*Deutsche Sagen*, vyd. 1816 a 1818). Zato došlo roku 1819 k druhému vydání, v němž počet pohádek stoupl ze 155 na 161 kromě devíti dětských legend. Ovšem nestoupl jen množství, ale i kvalita, neboť stylisticky přepracovány, při čemž byla někdy pozměněna i icilní linie pohádky (o tom podrobněji v naší předmluvě). Poznámky k pohádkám vyšly v letech 1822 (ve třetím svazku). K dalším změnám docházelo ve vydáních pozdějších (1837, 1843, 1850, 1856, 1857), zvláště sbírka stále narůstala, až roku 1850 dosáhla počtu 200 pohádek (s konečným pořadím *Der goldene Schlüssel — Zlatý klíček* jako poslední, dvousté číslo). Náš český překlad přináší všech 200 základních textů a kladem mu je vydání *Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm*, Aufbau-Verlag, Berlin 1957.

Hlubším zájemcům o lidovou slovesnost předkládáme poznámky k jednotlivým číslicím. Tyto poznámky slouží toliko k první, výchozí orientaci o souvislosti látkové, srovnávací studium se jimi pochopitelně nekončí, neboť by bylo třeba přihlížet zejména k stylu a ideovému obsahu každého konkrétního textu.

Pohádku v nich zařazujeme nejdříve podle mezinárodního systému, tj. určujeme podle katalogu Antti Aarna—Stithe Thompsona, *The Types of the Folk-Tale*, FFÖ Helsinki 1928 (zkracujeme ATh). Opíráme se přitom o přehlednou tabulku Grimmových pohádek otisknou v díle *Handwörterbuch des deutschen Märchens* I, Berlin und Leipzig 1890 až 1933, str. 1*—8*. Přihlížíme zároveň i ke klasifikaci u Johanna Bolta a Jiřího Polívky, *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, sv. IV, Leipzig 1930, str. 467—470. Pro srovnání s českým materiálem odkazujeme na příslušné strany u Václava Tilly, *Soupis českých pohádek*, I, II/1, II/2, Praha 1929—1937 (zkracujeme Tille). Na slovních paralelách upozorňujeme citací stran v díle Jiřího Polívky *Súpis slovenských rozprávok*, Turčiansky Sv. Martin 1923—1931 (zkracujeme Polívka). Jestliže před posledními dílky uvádíme ještě zkratku *srovn.*, znamená to, že se odvoláváme na vzdálenější verze na podstatný dějový úsek, podržující si analogickou podobu v jiné látce.

Odkazy na pohádkové typy v našich soupisech mohly by být záležitostí formální. Tím však v souvislosti se sbírkou bratří Grimmů — srovnávacími poznámkami zaměřenou pozornost na vztah našeho, zejména českého materiálu k prozaickému fondu německému a na základě toho můžeme pak z valné části objasňovat i specifické rysy naší lidové slovesnosti. Bude ovšem zapotřebí nespokojovat se pouhou registrací pohádkových témat a nýbrž jít k textům a provádět, jak naznačeno výše, všestranné srovnání. Tím pak vyjde nejen podobnost s německými pohádkami, nýbrž i rozdílnost podmiňovaná na druhé straně

vztahy k folklóru jiných okolních národů i charakteristickými okolnostmi uvnitř našeho etnika.

Jsmo si vědomi toho, že v některých případech naše poznámky nebudou moci sloužit jako výchozí pramen pro studium folklórních kontaktů ani v oblasti látkových zřetů. Z několika důvodů: 1. Tillův *Soubis* neobsahuje pohádky zvířecí, a uniká nám tedy v poznámkách závažný okruh pohádkového folklóru českého. 2. Jiné látky Tille i Polívka do svých děl rovněž nepojali nebo je přinášejí více méně nahodile a neúplně, např. Tille v analýze pramenů, připojené k poslednímu svazku (srovn. naši poznámku k č. 83). Mimo to novější sběry dosvědčily výskyt té či oné povídky, o níž jsme předtím z naší ústní tradice neměli zpráv nebo jich bylo velmi málo. Např. ze svých terénních zápisů mám doložen variant k č. 139 — *Divčina z Brakelu* (srovn. *Lidová vyprávění z Kladska*, Praha 1959, č. 77; tam viz i úvod k č. 8 a 135, kde domnělý svatý-kostelník odpovídá). 3. S některými Grimmovými texty katalog ATH nepočítal a jejich látky se nevyskytují také v souborech Tillových a Polívkových. A přece jde o vyprávění internacionálního charakteru, které třeba není ani pověstí, ani pověrečnou povídkou a které buď zůstává v rámci pohádek, nebo připomíná povídky ze života. Zaujme nás tu především text *Starý dědoušek a vnuk* (č. 78). Setkáváme se v něm s podáním nám všem obecně známým z Nerudovy básně *Dědova msa*. Velký český básník bezesporu čerpal z lidové tradice a v naší literatuře najdeme i jiné obdoby, jako v renesanční rozprávce *Stoleček pro otce* z Březinova souboru (viz např. v edici A. Grunda *Kratochvílné rozprávky renesanční*, Praha 1952, str. 95–96) a v nedávné povídce J. Š. Kubína *Půl sukně* (sbírka *Z východu světlo*, Praha 1952, str. 167–177).

1. *Žabí král aneb železný Jindřich* (Der Froschkönig oder der eiserne Heinrich). ATH 440; Tille II/2, 344n.; Polívka III, 187n.

2. *Jak hospodařila kočka s myší* (Katz und Maus in Gesellschaft). ATH 15.

3. *Děťátko Panny Marie* (Marienkind). ATH 710; Tille II/1, 55n.; II/2, 492, srovn. též 105; Polívka III, 100n.

4. *Pohádka o jednom, který šel do světa, aby se naučil bát* (Märchen von einem, der auszog, das Fürchten zu lernen). ATH 326; Tille II/1, 103n.; II/2, 493; Polívka IV, 358n., zvláště 388n.

5. *Vlk a sedm kůzlátek* (Der Wolf und die sieben jungen Geisslein). ATH 123 (viz též ATH 333, kde spojeno s pohádkou o Červené karkulce); Polívka V, 135n.

6. *Věrný Johannes* (Der treue Johannes). ATH 516; Tille II/2, 173n.; Polívka III, 21n.

7. *Dobrá obchod* (Der gute Handel). ATH 1642+1610; Tille II/2, 417n., 422n.; srovn. též I, 423n.; II/2, 483; Polívka III, 94n.; V, 50n., 80n., srovn. též 23n.

8. *Podivný šumař* (Der wunderliche Spielmann). ATH 151 (srovn. též ATH 1159); srovn. Tille I, 283, též 200n.; II/2, 389n., 538.

9. *Dvanáct bratrů* (Die zwölf Brüder). ATH 451; srovn. Tille II/2, 45n.; Polívka III, 168n., srovn. též 106n.

10. *Darebáci* (Das Lumpengesindel). ATH 210.

11. *Bratříček a sestřička* (Brüderchen und Schwesterchen). ATH 450; Tille I, 106n.; II/2, 464; Polívka III, 152n.

12. *Locika* (Rapunzel). ATH 310.

13. *Tři mužiči v lese* (Die drei Männlein im Walde). ATH 403B; Tille I, 460; Polívka III, 334n.

14. *Tři přadleny* (Die drei Spinnerinnen). ATH 501; Tille II/2, 131n., 503; Polívka IV, 206n.

15. *Jeník a Mařenka* (Hänsel und Gretel). ATH 327A; Tille II/1, 213n.; dále srovn. zvláště I, 381n.; II/1, 170n.; II/2, 481; Polívka IV, 188n.; srovn. též III, 273n.

16. *Tři hadí listy* (Die drei Schlangenblätter). ATH 612; Tille II/2, 212n., srovn. též 227n.; Polívka III, 406n.

17. *Bílý had* (Die weisse Schlange). ATH 673 (viz zvláště též ATH 670)+554; Tille II/1, 374n.; II/2, 499; Polívka IV, 276n.; srovn. II, 6n., 291n., 381n.

18. *Sláma, uhlík a fazole* (Strohalm, Kohle und Bohne). ATH 295; Polívka V, 149.

19. *O rybáři a jeho ženě* (Von dem Fischer un syner Fru). ATH 555; Tille II/2, 455.

20. *Statečný krejčík* (Das tapfere Schneiderlein). ATH 1640+1060+1062+1052+1+1115; Tille I, 268n.; II/2, 475n.; srovn. též I, 189; II/1, 306, 409; II/2, 59n., 65; Polí IV, 491n.; srovn. též III, 73; IV, 164.

21. *Popelka* (Aschenputtel). ATH 510A; Tille II/1, 242n.; srovn. též I, 387n., 4 Polívka III, 257n., zvláště 268n.

22. *Hádanka* (Das Rätsel). ATH 851; Tille II/1, 324n.; Polívka III, 87n.

23. *O myšce, ptáčkovi a klobáse* (Von dem Mäuschen, Vögelchen und der Bratwur ATH 85.

24. *Pani Žima* (Frau Holle). ATH 480; Tille I, 436n.; II/2, 484n.; Polívka III, 322n

25. *Sedm havranů* (Die sieben Raben). ATH 451; Tille II/2, 45n.; Polívka III, 100 srovn. též 168n.

26. *Červená karkulka* (Rotkäppchen). ATH 333.

27. *Bremští muzikanti* (Die Bremer Stadtmusikanten). ATH 130; Polívka V, 119n.

28. *Zpívající kůstka* (Der singende Knochen). ATH 780; Tille II/2, 183n., 505, 5 Polívka IV, 400n., zvláště 412.

29. *O ďáblovi a jeho třech zlatých vlasech* (Der Teufel mit den drei goldenen Haaren). A 461 (viz též ATH 930); Tille I, 141n.; srovn. též II/1, 378; II/2, 193n., 349, 535; Polí III, 1n.

30. *Věška a bleška* (Läuschen und Flöhchen). ATH 2022.

31. *Divka bez rukou* (Das Mädchen ohne Hände). ATH 706; Tille I, 490n.; srovn. II/2, 352, 533; Polívka III, 124n., srovn. též 122, 307n.

32. *Chytrý Honza* (Der gescheite Hans). ATH 1685; Tille I, 415n.; Polívka V, 20, 25

33. *Tři řeči* (Die drei Sprachen). ATH 671 (srovn. též ATH 517); srovn. Tille I, 30 srovn. Polívka III, 70n.

34. *Chytrá Liza* (Die kluge Else). ATH 1450+1383; Tille I, 404n.; Polívka V, 9n.

35. *Krejčík v nebi* (Der Schneider im Himmel). ATH 800; Tille I, 1n.; srovn. Polívka 31, 293.

36. *Stolečku prostři se, oslíku zlato syp, obušku hop z pytle!* (Tischchen deck dich, Golde und Knüppel aus dem Sack). ATH 212+563; Tille I, 516n.; II/2, 487; Polívka V, 1 III, 424n.

37. *Paleček* (Daumesdick). ATH 700; Tille II/1, 167n.; srovn. též II/2, 480; Polí II, 90n.

38. *Svatba pani lišky* (Die Hochzeit der Frau Füchsin). ATH 65.

39. *O pidimužičích* (Die Wichtelmänner). ATH —; Tille II/2, 412n.; též I, 226n. (k třetí vyprávění); II/2, 594 (k druhému vyprávění); Polívka V, 174n. (k třetímu vyprávění).

40. *Ženich loupežník* (Der Räuberbräutigam). ATH 955; Tille II/2, 304n., 534; Polívka 330n.; srovn. III, 373n.

41. *Pan Korbes* (Herr Korbes). ATH 210.

42. *Pan kmotr* (Der Herr Gevatter). ATH 332; Tille II/2, 95n., zvláště 99, též 15 srovn. též I, 92; Polívka IV, 241n.; srovn. též III, 400n.

43. *Pani Truda* (Frau Trude). ATH — (srovn. typ *333 I u N. P. Andrejeva, *Ukazy skazočnych sjužetov po sisteme Aarne*, Leningrad 1929); Tille II/2, 159n.; Polívka III, 40 zvláště 401n.

44. *Kmotra Smrt* (Der Gevatter Tod). ATH 332; Tille II/2, 95n., srovn. též 159n.; I, Polívka IV, 241n.

45. *Palečkovo vandrování* (Daumerlings Wanderschaft). ATH 700; Tille II/1, 167n.; srovn. též II/2, 480; Polívka II, 90n.

46. *Čarodějný pták* (Fitchers Vogel). ATH 311; Tille II/1, 80n.; II/2, 492n.; Polívka 384n.

47. *O jalovcovém stromě* (Von dem Machandelboom). ATH 720; Tille I, 105n.; Polívka 400n.

48. *Starý Sultán* (Der alte Sultan). ATH 101+104+103; Polívka V, 132n.

49. *Šest labutí* (Die sechs Schwäne). Ath 451; srovn. Tille II/2, 45n.; srovn. Polívka III, 106n., 168n.
50. *Šípková Růženka* (Dornröschen). Ath 410; srovn. Tille II/2, 420n., též 220.
51. *Holátko* (Fundevogel). Ath 313A; Tille I, 219n.; II/2, 469n., srovn. též 534; Polívka II, 257n., srovn. též 149n., 281. Viz dále pozn. k č. 79.
52. *Král Drozdívous* (König Drosselbart). Ath 900; Tille I, 351n.; Polívka IV, 430n.; srovn. též III, 86.
53. *Sněhurka* (Sneewittchen). Ath 709; Tille II/2, 103n., 502; Polívka III, 297n., srovn. též 122.
54. *Torba, klobouček a roh* (Der Ranzen, das Hütlein und das Hörnlein). Ath 569; Tille I, 532n.; II/2, 488; srovn. též I, 524n.; Polívka III, 436n.
55. *Pidivousek* (Rumpelstilzchen). Ath 500; Tille II/2, 129n.; Polívka IV, 203n.
56. *Znejmilejší Roland* (Der Liebste Roland). Ath 1119+313C; Tille I, 219n.; II/2, 469n.; srovn. např. též II/1, 171n.; II/2, 196n., 534; Polívka II, 257n., srovn. např. též 149n., 281, 317n.
57. *Zlatý pták* (Der goldene Vogel). Ath 550; Tille II/1, 2n.; srovn. též II/2, 91; Polívka II, 375n., srovn. též 108.
58. *Pes a vrabec* (Der Hund und der Sperling). Ath 248; Polívka V, 144n.
59. *Koubeček a Kačenka* (Der Frieder und das Katherlieschen). Ath 1387 (+srovn. 1381 nebo 1541+1642)+1653A (+srovn. 1383)+1791; Tille I, 412n., 423n.; II/2, 454n., 483; srovn. též II/1, 184; II/2, 367; Polívka V, 6n., 23n., 35; srovn. též I, 193.
60. *Dva bratři* (Die zwei Brüder). Ath 567+303+300; Tille I, 335n.; II/2, 478n., 537; srovn. zvláště I, 548n.; II/1, 443n.; II/2, 499n.; dále I, 305n., 320n., též 111; II/1, 133, 362n., 392n.; Polívka I, 202n., srovn. též 161n.; II, 223n., 476n.
61. *Chalupníček* (Das Bürle). Ath 1535; Tille II/2, 144n., 504; srovn. též II/1, 46n.; Polívka IV, 513n., srovn. též 272.
62. *Včelí královna* (Die Bienenkönigin). Ath 554; Tille II/1, 374n., zvláště 379n.; II/2, 499; srovn. Polívka, zvláště II, 6n., 291n., 381n.
63. *Tři pírká* (Die drei Federn). Ath 402; Tille II/1, 181n., zvláště 184n.; II/2, 495, 535; Polívka II, 185n.
64. *Zlatá husa* (Die goldene Gans). Ath 571; Tille II/1, 303n.; II/2, 497; Polívka III, 93n.
65. *Kožešinka* (Allerleirauh). Ath 510B; Tille II/1, 91n.; srovn. též II/2, 51n.; Polívka III, 236n., srovn. též 319n.
66. *Zajíčková nevěsta* (Häsichenbraut). Ath 311; srovn. Tille II/1, 80n.; II/2, 492n., 538; srovn. Polívka III, 384n.
67. *Dvanáct lovců* (Die zwölf Jäger). Ath 884.
68. *O čaroději a jeho mistru* (De Gaudeif un sien Meester). Ath 325; Tille I, 132n., srovn. též 29n.; Polívka IV, 216n.; srovn. též II, 211.
69. *Jarunka a Jaromír* (Jorinde und Joringel). Ath 405.
70. *Tři šťastlivci* (Die drei Glückskinder). Ath 1650+1202+1651+1281; Tille I, 489n., srovn. 409; Polívka V, 48n., srovn. též 8n.
71. *Šest, kterým patří celý širý svět* (Sechse kommen durch die ganze Welt). Ath 513A; Tille I, 253n.; II/1, 373n.; srovn. též I, 285n.; II/1, 303n.; II/2, 497; Polívka II, 202n.; srovn. též I, 333n.; II, 106n.; III, 82; IV, 458.
72. *Vlk a člověk* (Der Wolf und der Mensch). Ath 157; Polívka V, 123n.
73. *Vlk a liška* (Der Wolf und der Fuchs). Ath 41.
74. *Lišák a panimáma vlčice* (Der Fuchs und die Frau Gevatterin). Ath 4; Polívka V, 138n.
75. *Lišák a kočka* (Der Fuchs und die Katze). Ath 105; Polívka V, 140.
76. *Karafiát* (Die Nelke). Ath 652; Tille II/2, 118n.; Polívka III, 129n.
77. *Mazaná Greta* (Das kluge Gretel). Ath 1741; Tille II/2, 399n.; Polívka IV, 273n.; srovn. V, 105n.
78. *Starý dědoušek a vnuk* (Der alte Grossvater und der Enkel). Ath —.

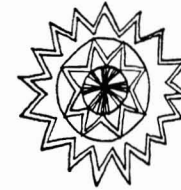
79. *Vodní žínka* (Die Wassernixe). Ath 313A; Tille I, 219n.; II/2, 470, srovn. též I, 262, 534; II/1, 216; Polívka II, 257n., srovn. též 143n., 203, 211n., 281, 325, 355, 360, III, 166, 249; V, 194.
80. *O mrtvé slepičce a kohoutkovi* (Von dem Tode des Hühnchens). Ath 2021.
81. *Bratr Hejsa* (Bruder Lustig). Ath 785+330B; Tille I, 505n., 601n.; srovn. též I, 300, 343, 346; II/2, 535; Polívka III, 414n., 432; IV, 13n.
82. *O Mastirádovi* (De Spielhansl). Ath 330A; Tille I, 590; II/2, 489; Polívka III, 410n., srovn. též IV, 6.
83. *Honzovo štěstí* (Hans im Glück). Ath 1415; Tille II/2, 569 (č. 76), 570 (č. 12).
84. *Honza se žení* (Hans heiratet). Srovn. Ath 1685.
85. *O zlatých mláďencích* (Die Goldkinder). Ath 303 (úvod srovn. s Ath 555); Tille I, 335n.; II/2, 478n., 537, srovn. též 455; Polívka I, 202n.
86. *Liška a husy* (Der Fuchs und die Gänse). Ath 227; srovn. Polívka II, 460.
87. *Chudák a boháč* (Der Arme und der Reiche). Ath 750A; Tille I, 567n.
88. *O skřivánku zpěváčkovi* (Das singende, springende Löweneckerchen). Ath 425C; Tille I, 550n.; II/2, 488, srovn. též 347n., 533n.; Polívka III, 189n., srovn. též 173n.; II, 202n.
89. *Husopaska* (Die Gänsemagd). Ath 533; srovn. Tille II/1, 222n.; srovn. Polívka III, 203n.
90. *Mladý obr* (Der junge Riese). Ath 650; Tille II/2, 56n., srovn. též 87n.; dále I, 17, 204n.; II/1, 159, 415n.; srovn. Polívka IV, 414n., též 117n.
91. *O mužičkovi* (Dat Erdmänneken). Ath 301A; Tille II/1, 387n.; II/2, 499, srovn. Polívka I, 263n.
92. *Král ze Zlatého vrchu* (Der König vom goldenen Berg). Ath 400+810+401; Tille I, 357n.; II/2, 498; zvláště srovn. též II/1, 348n.; Polívka II, 115n., 141n., zvláště srovn. II, 29, 161n.; IV, 362n.
93. *Vrána* (Die Rabe). Ath 401+400; Tille II/1, 348n., 357n.; Polívka II, 115n., 141n., zvláště srovn. IV, 366n.
94. *Chytrá chalupnická dcerka* (Die kluge Bauerntochter). Ath 875; Tille I, 44n.; Polívka IV, 472n., srovn. též 459n.; V, 52n.
95. *Sedlák Barnabáš* (Der alte Hildebrand). Ath 1360C; Tille II/2, 391n.
96. *O třech ptáčcích* (De drei Vügelkens). Ath 707; Tille II/1, 192n.; Polívka III, 136n.
97. *Živá voda* (Das Wasser des Lebens). Ath 551; Tille II/1, 18n.; II/2, 490; Polívka III, 365n.
98. *Doktor Vševěd* (Doktor Allwissend). Ath 1641; Tille I, 259n.; II/2, 475; Polívka III, 501n.
99. *Duch v láhvi* (Der Geist im Glas). Ath 331; Tille II/2, 30n.; srovn. též I, 1, II/2, 464, 410; srovn. Polívka IV, 115n.; též V, 125.
100. *Čertův umouřený bratr* (Des Teufels russiger Bruder). Ath 475; Tille I, 201n.; srovn. též II/2, 263; dále I, 190; Polívka IV, 121n., srovn. též 151; III, 421.
101. *Medvědí kožík* (Der Bärenhäuter). Ath 361; Tille I, 201n.; Polívka IV, 12 srovn. též 151.
102. *Střízlíček a medvěd* (Der Zaunkönig und der Bär). Ath 222; srovn. Polívka III, 132n., 148.
103. *Sladká kaše* (Der süsse Brei). Ath 565; srovn. Tille I, 530n.; II/2, 488.
104. *Chytrí lidé* (Die klugen Leute). Ath 1385+1384+1540; Tille I, 404n.; II/2, srovn. též 143, 535; Polívka V, 5n.
105. *Pohádky o kuňce* (Märchen von der Unke). První pohádka: Ath 285; Tille I, 385n., 537; Polívka V, 126. Druhá pohádka: Ath 672B; Tille II/2, 386n., 537; Polívka V, 126, srovn. též 127n. Třetí pohádka: Ath —.
106. *Chudý chasník a kočička* (Der arme Müllerbursch und das Kätzchen). Ath 1741; Tille II/1, 181n.; II/2, 495, 535; Polívka II, 185n.
107. *Dva vandrovníci* (Die beiden Wanderer). Ath 613; Tille II/2, 164n.; Polívka III, 93n.; srovn. též I, 180, 191; II, 384n.

108. *Janek Ježek* (Hans mein Igel). Ath 441; Tille II/2, 299n., srovn. též 533.
 109. *Rubáček* (Das Totenhemdchen). Ath —; Tille II/2, 425n.; Polívka IV, 398n.
 110. *O Židovi v trní* (Der Jude im Dorn). Ath 592; Tille I, 502n.; Polívka III, 416n.; srovn. též IV, 171n.
 111. *Vyučený lovec* (Der gelernte Jäger). Ath 304; Tille II/1, 264n.; srovn. též II/2, 19; Polívka II, 78n.
 112. *Cep z nebe* (Der Dreschflegel vom Himmel). Ath 852; Tille II/1, 41n.; srovn. též II/2, 123, 455; Polívka IV, 423n.; srovn. též II, 42n.
 113. *O dvou královských dětech* (De beiden Königskinner). Ath 313C; Tille I, 219n., zvláště 241n.; II/2, 469n.; Polívka II, 257n. Viz dále pozn. k č. 79.
 114. *O chytrém krejčíkovi* (Vom klugen Schneiderlein). Ath 850+1061+1159 (srovn. též Ath 151); Tille I, 197n.; II/1, 323; II/2, 389n.; srovn. též I, 283; II/2, 538.
 115. *O jasném slunci, které pravdu nesmlélo* (Die klare Sonne bringt's an den Tag). Ath 960; Tille II/2, 182n.
 116. *Modré světlo* (Das blaue Licht). Ath 562; Tille I, 606n., srovn. též 18n., 529; II/1, 290n.; Polívka II, 451n.; srovn. též IV, 436n.
 117. *Uminěné dítě* (Das eigensinnige Kind). Ath —.
 118. *Tři ranhojiči* (Die drei Feldscherer). Ath 660; Tille II/2, 446n.; srovn. též I, 86; Polívka IV, 521.
 119. *Sedm Švábů* (Die sieben Schwaben). Ath —.
 120. *O třech tovaryších* (Die drei Handwerksburschen). Ath 360 (srovn. též Ath 1697); Tille II/2, 445n.; srovn. též I, 593; Polívka IV, 129n.
 121. *O princí, který se ničeho nebál* (Der Königssohn, der sich vor nichts fürchtet). Ath 590; Tille II/1, 252n.; srovn. též II/2, 495n.; dále (zámek pokušení) zejména II/1, 352n., 357n.; srovn. Polívka, zvláště II, 29, 161n.; IV, 362n.
 122. *O čarodějném salátu* (Der Krautesel). Ath 567 (viz dále Ath 566); Tille II/1, 443n., dále 285n.; II/2, 499n.; srovn. ještě I, 346n., 548n.; II/1, 282n.; II/2, 44n.; Polívka II, 476n.; srovn. též 180, 188; II, 161n., 225, zvláště 465n.
 123. *Stařena v lese* (Die Alte im Wald). Ath 442.
 124. *Tři bratři* (Die drei Brüder). Ath 654. Srovn. odkazy v pozn. k č. 129.
 125. *Dábel a jeho bába* (Der Teufel und seine Grossmutter). Ath 812; Tille I, 180n.; Polívka IV, 144n.
 126. *Ferdinand Věrný a Ferdinand Nevěrný* (Ferenand getrü un Ferenand ungetrü). Ath 531; Tille II/2, 188n.; srovn. též II/1, 449n.; Polívka II, 317n.
 127. *Železný kotel* (Der Eisenofen). Ath 425A; Tille II/2, 347n., srovn. též 533n.; Polívka III, 173n.
 128. *Líná přadlena* (Die faule Spinnerin). Ath 1405; srovn. Polívka IV, 105.
 129. *O čtyřech obratných bratřích* (Die vier kunstreichen Brüder). Ath 653; II/1, 66n.; Polívka III, 72n.; srovn. též I, 327.
 130. *Jednoočka, Dvojočka a Trojočka* (Einäuglein, Zweiäuglein und Dreiäuglein). Ath 511; srovn. Polívka V, 130.
 131. *O krásné Kateřince a Janku Nenechdžbánu* (Die schöne Katrinelje und Pif Paf Poltrie). Ath 2019.
 132. *Liška a kůň* (Der Fuchs und das Pferd). Ath 47A.
 133. *Protančené střívičky* (Die zertanzten Schuhe). Ath 306; Tille II/1, 337n.; II 2, 497n., srovn. též 428n.; Polívka II, 409n.; srovn. též III, 55n.; dále IV, 183n.
 134. *Šest sluhů* (Die sechs Diener). Ath 513A; Tille I, 253n., srovn. též 285n.; II 1, 303n., 373n.; II/2, 497; Polívka II, 202n.; srovn. též I, 333n.; II, 106n.; III, 82; IV, 458.
 135. *Bílá a černá nevěsta* (Die weisse und die schwarze Braut). Ath 403A; Tille II 1, 225n., srovn. zvláště 222n.; Polívka III, 219n., srovn. zvláště 203n.
 136. *Železný Jan* (Der Eisenhans). Ath 502; Tille, zvláště I, 290n.; II/1, 148n.; II 2, 261n.; Polívka II, 221n., srovn. též 206n., 226n., 293n.
 137. *O třech černých princeznách* (De drei schwatten Prinzessinnen). Ath — (*Handwörterbuch des deutschen Märchens* udává typ Ath 425); srovn. odkaz u Polívky IV, 441.

138. *Knoist a jeho tři synové* (Knoist un sine dre Sühne). Ath — (cit. *Handwörterbuch* uvá pro srovnání Ath 410 a 431); srovn. Tille II/1, 41n.; srovn. Polívka IV, 423n.
 139. *Divčina z Brakelu* (Dat Mäken von Brakel). Ath 1476.
 140. *Kdo všechno je v domě* (Das Hausgesinde). Ath 1940.
 141. *Jehňátko a rybička* (Das Lämmchen und Fischchen). Srovn. Ath 141; srovn. Tille 106n.; II/2, 464; srovn. Polívka III, 152n.
 142. *Selíme, otevři se!* (Simeliberg). Ath 676; Tille I, 36n., srovn. též 5; II/1, 325n. Polívka IV, 302n.; srovn. též II, 426n.
 143. *Na cestách* (Up Reisen gohn). Ath 1696; Tille I, 415n., srovn. též 210; II/2, 483; Polívka V, 19n.
 144. *Oslíček* (Das Eselein). Ath 430; srovn. Tille I, 550n.; II/2, 347n., 533n.; Polívka III, 173n.
 145. *Nevděčný syn* (Der undankbare Sohn). Ath —; srovn. Tille, např. II/2, 572, č. 5.
 146. *Řepa* (Die Rübe). Ath 1960D.
 147. *O človíčku v ohni omlazeném* (Das junggeglühte Männlein). Ath 753; Tille I, 579r.
 148. *Pánbůh, čert a jejich stvoření* (Des Herrn und des Teufels Getier). Ath 1150+1184 srovn. Tille I, 184; Polívka IV, 41.
 149. *Kouzelníkova pomsta* (Der Hahnenbalken). Ath 1290.
 150. *Stará žebračka* (Die alte Bettelfrau). Ath —.
 151. *Tři lenoši* (Die drei Faulen). Ath 1950; Polívka V, 97n.
 151*. *Dvanáct líných čeledínů* (Die zwölf faulen Knechte). Srovn. Ath 1950; srovn. Polívka V, 97n.
 152. *Pasáček* (Das Hirtenbüblein). Ath 922; Tille I, 117n.; II/2, 464n.; Polívka IV 442n.
 153. *Tolárky z nebe* (Die Sterntaler). Ath —.
 154. *Ukradené halíře* (Der gestohlene Heller). Ath —.
 155. *Volba nevěsty* (Die Brautschau). Ath 1452; srovn. Polívka V, 104n.
 156. *Odpadky* (Die Schlickerlinge). Ath 1451.
 157. *Vrabec a jeho čtyři děti* (Der Sperling und seine vier Kinder). Ath 157; srovn. Polívka V, 123n.
 158. *Pohádka o zemi blaženosti* (Das Märchen vom Schlauraffenland). Ath 1930; srovn. Tille II/1, 41n.; srovn. Polívka IV, 423n.
 159. *Dietmarská lžipohádka* (Das Dietmarsische Lügenmärchen). Ath 1930; srovn. Tille II/1, 41n.; srovn. Polívka IV, 423n.
 160. *Pohádková hádanka* (Rätselmärchen). Ath 407.
 161. *Sněžena a Ruběna* (Schneeweisschen und Rosenrot). Ath 426.
 162. *Chytrý čeledín* (Der kluge Knecht). Ath — (*Handwörterbuch* udává pro srovnání Ath 1698).
 163. *Skleněná rakev* (Der gläserne Sarg). Ath — (*Handwörterbuch* uvádí typ Ath 410).
 164. *Líný Janek* (Der faule Heinz). Ath 1430.
 165. *Pták Noh* (Der Vogel Greif). Ath 610; Tille II/1, 279n. Srovn. pozn. k č. 29, 64 i 71.
 166. *Silný Honza* (Der starke Hans). Srovn. Ath 301A; srovn. Tille II/1, 387n.; srovn. Polívka I, 263n.
 167. *Krajánek v nebi* (Das Bürle im Himmel). Ath 802.
 168. *O hubené Lize* (Die hagere Liese). Ath 1430.
 169. *Lesní domek* (Das Waldhaus). Ath 431; Tille I, 455n.; Polívka III, 327n.
 170. *Jak krejčí se ženou radost i bolest sdílel* (Lieb und Leid teilen). Ath —.
 171. *Králíček střízliček* (Der Zaunkönig). Ath 221; Polívka V, 147.
 172. *Platýs* (Die Scholle). Ath 250.
 173. *O bukači a dudkovi* (Rohrdommel und Wiedehopf). Ath —.
 174. *Výr* (Die Eule). Ath 1281; srovn. Tille I, 489n., též 409; srovn. Polívka V, 48n.
 175. *Pohádka o měsíci* (Der Mond). Ath —.
 176. *Délka života* (Die Lebenszeit). Ath —; Tille II/2, 605 (sv. 2, str. 2).

177. *Smrt a její poslové* (Die Boten des Todes). ATH 335.
 178. *Mistr Šidlo* (Meister Pfiem). ATH 801.
 179. *Husopaska u studně* (Die Gänsehirtin am Brunnen). ATH 923; Tille II/1, 276n.; Polívka III, 305.
 180. *Eva a její nestejně děti* (Die ungleichen Kinder Evas). ATH —; Tille II/2, 606 (sv. 4, str. 3).
 181. *Víla z rybníka* (Die Nixe im Teich). ATH 316.
 182. *Dary drobných lidíček* (Die Geschenke des kleinen Volkes). ATH 503; Tille II/2, 126n., 486.
 183. *Obr a krejčí* (Der Riese und der Schneider). ATH 1049+1053+1051.
 184. *Podkovák* (Der Nagel). ATH —.
 185. *Ubohý chlapec v hrobě* (Der arme Junge im Grab). Srovn. ATH 1876 a 1313; srovn. Tille I, 418n.
 186. *Pravá nevěsta* (Die wahre Braut). ATH 313C; Tille I, 219n., zvláště 224n.; II/2, 469n.; Polívka II, 257n.
 187. *Zajíc a jezeč* (Der Hase und der Igel). ATH 1074 (správněji u Ágnes Kováčové, *Magyar állatmesék típusmutatója*, Budapest 1958, typ 275 I; viz též u Juliana Krzyżanowského, *Polska bajka ludowa w układzie systematycznym I*, Warszawa 1947, typ 275, alternativa b).
 188. *Vřeteno, člunek a jehla* (Spindel, Weberschiffchen und Nadel). ATH 585.
 189. *Sedláček a čert* (Der Bauer und der Teufel). ATH 1030; Tille I, 181n., srovn. též 93n.; Polívka IV, 164n.
 190. *Drobečky na stole* (Die Brosamen auf dem Tisch). ATH —.
 191. *Morčátko* (Das Meerhäschen). ATH 329; srovn. Tille II/1, 347n.; II/2, 498; Polívka III, 84n.
 192. *Mistr zloděj* (Der Meisterdieb). ATH 1525A (viz ještě ATH 1737 a 1740); Tille II/2, 283n., 507n.; srovn. též II/1, 312; Polívka IV, 288n.; srovn. též II, 439n.; III, 73; V, 26.
 193. *O bubeníkovi* (Der Trommler). ATH 401+400+313C; Tille II/1, 348n., 357n.; dále I, 219n., zvláště 224n.; II/2, 469n.; Polívka II, 115n., 141n., 257n.; zvláště srovn. též IV, 367n.
 194. *Žitný klas* (Die Kornähre). ATH —; Tille I, 572n.; Polívka IV, 46n.
 195. *Náhrobek* (Der Grabhügel). ATH 815+1130; Tille I, 609n., dále 182n.; Polívka IV, 390n.
 196. *Starý Šmajdapajda* (Oll Rinkrank). ATH — (*Handwörterbuch* uvádí v závorce typ ATH 530).
 197. *Křišťálová koule* (Die Kristallkugel). ATH 302 (viz též ATH 552, 518); Tille II/1, 119n.; II/2, 494; srovn. též 535, 572, zvláště 3n., dále 72n.; Polívka II, 11n.
 198. *O panně Maleně* (Jungfrau Maleen). ATH 870.
 199. *Boty z teletiny* (Der Stiefel von Büffelleder). ATH 952; Tille I, 125n.; II/2, 465n.; Polívka IV, 447n., srovn. též 337n., 349, 499.
 200. *Zlatý klíček* (Der goldene Schlüssel). ATH 2250.

J. J.

Snad každý, kdo někdy cokoliv překládal, zná ten zvláštní pocit, který se člověka zmocní po dokončení práce. V okamžiku, kdy je překlad odevzdán, začnou se vám k radosti z jeho dokončení přidružovat zase všechny ty otázky, které jste průběhem práce dnem i nocí nosili v hlavě a které jste řešili a konečně vyřešili závěrečným zněním českého textu. Jde-li o ucelené dílo jednoho autora, je to úkol poměrně snadný. O to víc otázek je však nutno řešit, jde-li o takovýto soubor pohádek, jazykově i námětově různorodých. Ráda bych se tu dotkla alespoň tří problémů, podle mého názoru nejdůležitějších, u nichž se mi v průběhu práce nabízel řešení nejedno a kde nebylo snadné se pro jedno jediné z nich rozhodnout.

První z nich je otázka, jak překládat názvy pohádek. Německý originál používá u převážně většiny oznamovací nominativ, který zní v češtině poměrně stroze a zvláště u názvů pohádek nebývá obvyklý. Vždyť na českého čtenáře, ať už malého nebo dospělého, působí mnohem emotivněji, náladověji název např. „O vešce a blešce“ než pouhé a strohé „Veška a bleška“. Jisté že by bylo možné názvy přizpůsobit a přeložit je leckde dokonce tak volně, aby se vyhovělo zvyku pohádek českých. Ovšem to už je jistý zásah do charakteru těchto pohádek, protože jejich strohé oznamovací názvy mnohde přesně odpovídají způsobu, jak je celá pohádka vyprávěna. A proto myslím, že v tomto případě, kde jde skutečně o překlad a ne o převyprávění, je lépe zachovat pokud možno věrně způsob originálu.

A druhá otázka, na kterou se také nabízí nejedno řešení: zčešťovat, anebo nezčešťovat jména? Ani to není tak jednoduché. Jsou tu samozřejmě pohádky, kde je nutné jména přeložit. Jeník a Mařenka a tradiční Honza jsou pro každého českého čtenáře (a hlavně pro děti) postavami tak známými, že by sotva jejich příběhy přijal s jinými jmény. Ale i u toho Honzy jsou tu pohádky, jejichž děj neodpovídá u nás známým příhodám tradičního Honzy, a proto jsem v nich volila jméno Janek, i když v originále jde zase o Hanse. A navíc jsou tu ještě pohádky, které nepatří do skupiny těch, jejichž varianty se objevují u tolika národů, a kde přesto celý děj volá po zčeštění, protože jména osob napovídají jejich vlastností a podobně. A naproti tomu jsou zas jiné (např. pohádka „Sedm Švábů“), kde myslím není vhodné jména překládat, protože přeložením by se celý příběh přesunul někam do naší Lhoty, což by mu vzalo všechnu německou specifickou a zevšeobecnilo by jeho neslavné hrdiny. Jako jeden příklad za všechny: český Vítek nemá a nemůže mít charakter švábského Veitliho.

Třetí a poslední otázka, o níž bych tu ráda řekla několik slov, zní: Jak překládat pohádky, které jsou v originále vyprávěny v nářečí? První, co se nabízí, je možnost přeložit je některým z našich nářečí. Ale to je podle mého názoru řešení pochybené. I když leckteré z našich nářečí zvukově odpovídá některému z nářečí německých, není možné mezi nimi klást rovnítko. A kdo se o to pokusí, dočká se dost komických výsledků. Německý sedlák, německý vysloužilce atd. se mu najednou octnou kdesi na Hané nebo v jižních Čechách, kam svým charakterem vůbec nepatří. Po dlouhých úvahách jsem zvolila způsob jiný: překládat nářeční pohádky podle jejich děje a charakteru dvěma způsoby. Jednak prostou hovorovou řečí, zachovávající všechny ty dlouhé navazované věty, jejichž části se k sobě řadí jako korálek ke korálku ve vyprávěčově náhrdelníku. A za druhé rytmizovanou prózou, a to tam, kde jde o krátké zertovné příběhy, jejichž celý půvab tkví v asonancích, zvuko-